

▲ Oslava Mezinárodního dne Romů, 8. dubna 2019 v Brně. Symbolika romské vlajky byla schválena na prvním světovém romském kongresu (First World Romani Congress) v Londýně v roce 1971. Kolo dostalo červenou barvu jako symbolický odkaz na komunismus na přímluvu jugoslávského prezidenta kongresu, partyzánského hrdiny Slobodana Berberskiho (Marushiakova, Popov 2004: 80). Foto MRK – Adam Holubovský

Překážky na cestě

Romové a Sintové v Nizozemsku a České republice o obtížném pokroku ve vzdělávání, 1950–20201

ABSTRACT:

A significant segment of the European Roma and Sinti leads a marginal existence without any prospects for better living conditions. Most also achieve such low levels of education that they have basically no chance of moving up the social ladder. This article compares the positions of Roma and Sinti with respect to education in the Czech Republic and the Netherlands. Apart from the big differences between these countries' histories in the post-war period, the position of Roma and Sinti in each country appears to be similarly disturbing. This is partially caused by the distinct focus on impoverished, segregated Romani and Sinti people. Those Roma who achieve higher educations tend to meld into the middle class and disappear from the picture. The literal and metaphorical distance between such Romani people and those who are impoverished is so vast that Romani people who are socially successful have yet to function as role models for other Roma to this day.

Keywords: education, stigmatization, Roma and Sinti, the Netherlands, Czech Republic

ABSTRAKT:

Značná část evropských Romů a Sintů vede marginální existenci bez vyhlídky na lepší životní podmínky. Většina z nich má tak nízké vzdělání, že nemají takřka žádnou šanci postoupit výše na společenském žebříčku. Tento článek srovnává postavení Romů a Sintů, co se týče vzdělání, v České republice a Nizozemsku. Přes velké rozdíly v poválečné historii obou zemí se zdá být toto postavení podobně znepokojivé. To je částečně způsobeno výrazným zaměřením na chudé a segregované Romy a Sinty. Romové, kteří dosáhli vysokého vzdělání, splynou se střední třídou a zmizí ze zorného pole. Doslovná a obrazná vzdálenost mezi nimi a chudými Romy je tak velká, že sociálně úspěšní Romové do současnosti takřka nefungovali jako vzory.

Klíčová slova: vzdělávání, stigmatizace, Romové a Sintové, Nizozemsko, Česká republika

Úvod

Česká Romka Eva (nar. 1996) vystudovala speciální pedagogiku. Vždy ji trápilo, že se stejně jako tolik jiných Romů, které zná, ve škole nedostala dál. Bratranec, který studuje, ji vzal s manželem na schůzku romských vy-

sokoškoláků. Oba to silně zasáhlo:

„Všichni to byli lidé, kteří měli v životě stejnou výchozí situaci jako my. Těžký život, ale dokázali se z něj vymanit. Byli jsme jako jedna rodina. Bylo zvláštní vidět, že máme advokáty a podobné lidi. Ale

Anita van der Hulst

Autorka je doktorandka na Ústavu pro dějiny, fakulty humanitních věd Leidenské univerzity (*Instituut voor Geschiedenis, Faculteit der Geesteswetenschappen, Universiteit Leiden*). Email: avanderhulst@xs4all.nl

POZNÁMKY

¹ Základem tohoto článku je dizertace A. van der Hulstové, *Wegbereiders. Roma en Sinti in Nederland en Tsjechië over het profijt van onderwijs, 1950–2020* (Průkopníci. Romové a Sintové o přínosu vzdělání, 1950–2020), která má být publikována koncem roku 2021. Text tohoto článku z nizozemštiny přeložil Ruben Pellar.

² Interview s Evou (nar. 1996), 10. 4. 2016. Digitálně zaznamenané rozhovory pro doktorandský výzkum v Mezinárodním ústavu sociálních dějin (*Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis – IISG*) v Amsterdamu: <https://iisg.amsterdam/en>.

³ Viz například *Report on the implementation of national Roma integration strategies, EC (Brusel 2019)*; *A persisting concern: anti-Gypsyism as a barrier to Roma inclusion*, European Union Agency for Fundamental Rights (dále: FRA) (Luxemburg 2018); *The situation of Roma in 11 EU Member States. Survey results at a glance*, FRA/UNDP (Luxemburg 2012); *Country assessment and the Roma education fund's strategic directions. Roma Inclusion Working Papers*, UNDP (2012); *Regional Roma Survey*, UNDP/World Bank/EC (2011); *The Roma in an Expanding Europe: Breaking the Poverty Cycle*, World Bank (2005); *Avoiding the Dependency Trap*, UNDP (2002).

na začátku jsme se styděli, když jsme seděli v kroužku a měli jsme se představit. Každý měl univerzitu a střední školu, a my jsme neměli nic.“²

Eva zažila mimořádnou zkušenost: viděla pohromadě skupinu vysoce vzdělaných Romů, kteří byli součástí střední třídy. Většina Romů a Sintů s nízkým vzděláním nezná ve svém prostředí nikoho s vysokoškolským vzděláním. Od roku 1950 se v celé Evropě zlepšil přístup ke vzdělání pro lidi z nižší socioekonomické třídy, zdá se však, že jmenovitě Romové a Sintové z toho neměli takřka žádný prospěch. V celé Evropské unii je jejich nízká úroveň vzdělání, a tedy jejich špatná výchozí pozice na trhu práce, po celá desetiletí zdrojem znepokojení.³ Mezi zeměmi EU ve východní a západní Evropě existují výrazné shody v nepříznivých sociálně-ekonomických životních podmínkách velké části Romů a Sintů. V tomto článku srovnávám Českou republiku a Nizozemsko v období let 1950–2020. Cílem výzkumu je poskytnout vhled do historických strukturálních a kulturních faktorů, které mohly vést k tomu, že účast Romů a Sintů na vzdělání zůstává dosud tak omezená, přes velké historické a společenské rozdíly mezi těmito dvěma zeměmi.

Zaostávání sociálního vzestupu je třeba přičíst různým možným faktorům. Velký vliv na nepatrnou šanci na sociální mobilitu má marginalizovaná výchozí situace Romů a Sintů v obou zemích. Šance na úspěšnou školní kariéru jsou menší u dětí s nízkým sociálně-ekonomickým statutem, což ještě umocňuje příslušnost ke stigmatizované skupině. Jejich vyhlídky možná navíc snižuje

nedostatek stimulace ze strany rodičů. Jako vysvětlení nízké úrovně vzdělání Romů a Sintů srovnávám závažnost těchto faktorů v obou zemích.

Cílová skupina v České republice a v Nizozemsku

Kolik Romů a Sintů v obou zemích žije, není zcela jasné. Přesné údaje neexistují, protože registrace podle etnického původu je v EU zakázána. Odhady se provádějí například prostřednictvím úředníků v obcích, kde Romové žijí. V České republice žilo podle Zprávy o stavu romských menšin v České republice za rok 2019 odhadem 262 000 Romů; tvořili téměř 2,5 % populace. Asi 90 procent patří k do skupiny *Rumungrů* a 10 procent do skupiny *Olašských Romů*. Do tohoto odhadu však nebyli z větší části zahrnuti integrovaní Romové. Podle zprávy chyběly úřadům údaje pro provedení odhadu integrovaných Romů, protože nebyli známi institucím poskytujícím podporu či asistenci a protože nebyl k dispozici dostatek údajů o počtu Romů ze střední třídy (Zpráva 2019: 30).

I Nizozemsko zveřejňuje povinně (každé dva roky) zprávu o životních podmínkách Romů a Sintů, poslední byla zpráva *Monitor Sociale Inclusie* (Monitor sociálního začleňování) (2020). V absolutním i relativním vyjádření se jedná o mnohem menší počet osob než v České republice a populace má více heterogenní charakter. Odhaduje se, že 3500 Sintů a Romů pochází z rodin, které žily v Nizozemsku dlouho před druhou světovou válkou. Většina z nich nyní žije v tzv. *woonwagenkampen*, maringotkových táborech. V této skupině tvoří Sin-

tové asi 80procentní většinu.⁴ Sintové je označení skupiny, která žije v severozápadní Evropě, především v Německu a Nizozemsku,⁵ již po staletí. Romové přicházeli do Nizozemska od roku 1850 z východní Evropy. Druhá skupina Romů žijících dnes v Nizozemsku přicházela od roku 1977 z Jugoslávie. Tito Romové původně neměli dostat povolení k pobytu, ale nakonec jej dostali jako skupina na základě takzvané úpravy „*general-pardonregeling*“ (úpravy „obecného prominutí“) (pozn. překl.: je to právní úprava, kdy imigranti, kteří v Nizozemsku žijí ilegálně již dlouho dobu, a byl jim zamítnut trvalý pobyt, toto povolení k trvalému pobytu dostanou, a to kolektivně, jako skupina, bez posuzování individuálních žádostí). V *Monitoru* se proto tato skupina, kterou nyní tvoří asi 3000 osob, označuje jako „*Generaal-pardon Roma*“. Výzkum Romů a Sintů v Nizozemsku se týká takřka výhradně problematiky těchto dvou relativně malých skupin, jež tvoří celkově 0,04 % nizozemského obyvatelstva. Třetí skupina se skládá z takzvaných „Balkan-Roma“ („balkánských Romů“), podle nejnovějšího odhadu v roce 2012 to bylo 1000–1200 osob (Jennissen 2010: 104–106).⁶ Prchali do Nizozemska v 90. letech před válečným násilím v bývalé Jugoslávii. V průměru mají pravděpodobně poněkud vyšší vzdělání. Přišli jednotlivě nebo s rodinami a bydlí nyní integrovaně a rozptýleně po celém Nizozemsku. Čtvrtá skupina, neznámý počet takzvaných „*Nieuwe Roma*“ („nových Romů“), přišla od roku 2004 z východoevropských zemí, když se tyto staly členy Evropské unie, obdobně jako i další migranti přicházející za prací (*Monitor* 2020: 24). V obou

sledovaných zemích udržují jednotlivé skupiny Romů a Sintů malý nebo žádný vzájemný kontakt.

V České republice je za posledních několik desetiletí k dispozici významně více údajů vycházejících z výzkumů než v Nizozemsku. Tyto výzkumy se zaměřovaly převážně na odhadovaných 40 % českých Romů žijících ve znevýhodněných podmínkách v sociálně vyloučených lokalitách (Čada 2015: 39–40). Jak v České republice, tak v Nizozemsku se otázce Romů, kteří nemají závažné problémy, věnuje podstatně menší pozornost. O Romech ze střední třídy se neví prakticky nic. To je důležité konstatování, protože to znamená, že o Romech a Sintech, kteří jsou vysoce vzdělaní a získali lepší sociální postavení, toho mnoho nevíme. Vypadávají tak ze statistik a nejsou ve spektru pozornosti tvůrců politik. Mezi Romy je tedy možná větší sociální mobilita, než se měří nebo předpokládá.

Metoda výzkumu

Pro srovnání mezi Nizozemskem a Českou republikou byla kromě literatury a výzkumných zpráv využita jako metoda výzkumu orální historie (*Oral History*). Hlavní zdroj tvořilo 51 biografických interview s Romy a Senty, s důrazem na jejich školní zkušenosti. Tato interview představují promyšlený výběr respondentů, kteří reprezentují nejvýznamnější historické změny a trendy uplynulých sedmdesáti let týkající se Romů a Sintů. Vzhledem k charakteru orálně historického výzkumu se nejedná o namátkový vzorek, protože výzkumník je závislý na ochotě spolupracovat na interview.

⁴ Z důvodu, že v této skupině tvoří Sintové většinu, používám, jedná-li se explicitně o ně, označení Sintové a Romové.

⁵ Předmětem tohoto výzkumu není nepatrný počet Sintů žijících v České republice.

⁶ Jennissen prováděl výzkum pro Centraal Bureau voor de Statistiek (Ústřední kancelář pro statistiku). Starší hrubý odhad ve zprávě Rady Evropy z roku 2003 (Recommendation 1633) vycházel z počtu 12 000 balkánských Romů v Nizozemsku.

^a V České republice jsem provedla celkem 27 interview: 1 v Praze, 4 v Lovosicích, 1 v Novém Městě nad Metují, 2 v Karviné, 6 v Ostravě, 6 v Brně, 2 v Hradci Králové, 3 v Písku a 2 v Jihlavě. V Nizozemsku celkem 24 interview: 2 v provincii Groningen, 1 ve Frísku, 4 ve Flevolandu, 2 v Noord-Hollandu, 1 v Zuid-Hollandu, 1 v Utrechtu, 4 v Gelderlandu, 7 v Noord-Brabantu a 2 v Limburgu

Tuto ochotu ovlivňují mimo jiné sociální postavení, vzdělání respondentů a citlivost tématu. V biografických vyprávěních je nutně přítomná zaujatost: respondenti sdělovali své vzpomínky na školní docházku, nebo jak si na ni chtěli vzpomenout, a uváděli osobní názory na význam vzdělání ve svém dalším životě. Ale zkresení je přítomno i ve zprávách státních institucí a nevládních organizací, které v nich reprezentují své vlastní názory. Prostřednictvím orální historie je možno dát hlas Romům a Sintům samotným, jejich pohledu na vlastní dějiny, který v literatuře často chybí (Rostas 2012: 3–7). Při výběru respondentů byl kladen důraz na jejich rozmanitost. Jak už to ve výzkumech založených na orální historii bývá, právě rozdílnost v souboru interviewovaných osob v obou zemích a shody a rozdíly, které v důsledku toho vyplynuly na po-

Česká republika	S vysokým vzděláním		S nízkým vzděláním		Celkem
	Muž	Žena	Muž	Žena	
20–40 let	2	3	3	3	11
40–60 let	2	5	2	3	12
Nad 60 let	1	1	1	1	4
Dílčí součet	5	9	6	7	27
Nizozemsko					
20–40 let	2	4	2	4	12
40–60 let	2	2	2	2	8
Nad 60 let	1	1	1	1	4
Dílčí součet	5	7	5	7	24
Celkem obecně	10	16	11	14	51

▲ Tabulka: Respondenti rozdělení na osoby s vysokým a nízkým vzděláním, věkové kategorie a země

vrch, vedly k extrapolaci výsledků na větší skupinu (Sterckx 2014: 20–23).

Interview byla provedena v období let 2013–2016, s výjimkou jednoho posledního interview v Nizozemsku v roce 2019. Respondenti pocházeli z různých oblastí obou zemí.⁷ Dotazováno bylo o něco více žen než mužů a přibližně polovina z nich byla vysoce vzdělaná a druhá polovina měla nízké vzdělání. Jako definice vysokého vzdělání platil diplom o středoškolském vzdělání, a to jak o všeobecném, tak odborném vzdělání. V České republice je to maturita, v Nizozemsku MBO-3 nebo HAVO a vyšší. (Poznámka překl.: MBO je zkratka *middelbaar beroeps-onderwijs* – střední odborné vzdělání, HAVO je zkratka pro *hogere algemeene voortgezet onderwijs* – vyšší všeobecné vzdělání.) Tyto diplomy jsou navzájem dobře srovnatelné a poskytují poměrně výhodnou startovní pozici na trhu práce. Aby bylo možné ukázat změny v čase, byli vybráni respondenti ze tří různých věkových skupin: první skupina jsou lidé od dvaceti do čtyřiceti let, druhá skupina lidé od čtyřiceti do šedesáti let a třetí, menší skupina, jsou lidé nad šedesát let. Například starší respondenti v České republice chodili během komunistické éry do školy, zatímco ti v Nizozemsku ve stejné době dosud se svými rodiči kočovali.

Respondenti uvedení v tomto článku jsou označováni křestním jménem a rokem narození. Rok narození je autentický, ale pro zajištění anonymity respondentů je křestní jméno pseudonym.

K nalezení respondentů jsem zpočátku používala metodu sněhové koule tak, že jsem se osob své sítě v terénu ptala, zda nevědí o kontaktech nebo kandidá-

tech, kteří by byli ochotni spolupracovat. Když metoda sněhové koule přestala fungovat, začala jsem strukturovaným způsobem hledat profily, které ještě nebyly zastoupeny. V České republice jsem to například prováděla prostřednictvím nevládních organizací. Pro nejchudší Romy pracují na místní úrovni (*grassroots level*) pouze menší nevládní organizace (Kóczé 2012: 19–24). Z důvodu nutnosti komunikovat v angličtině prostřednictvím e-mailu nebo telefonu jsem byla v kontaktu hlavně s většími nevládními organizacemi, a proto nebyly v rámci tohoto výzkumu dotazovány žádné osoby z nejvíce znevýhodněných skupin.

Kromě biografických rozhovorů jsem v obou zemích provedla rozsáhlé podpůrné rozhovory s odborníky, kteří mají ve svém profesním životě zkušenosti s Romy a Sinty a se vzděláváním. Byli mezi nimi vědci, pracovníci nevládních organizací, úředníci městských úřadů, učitelé, pedagogičtí asistenti a úředníci dohlízející na školní docházku. Těchto 37 interview sloužilo jako podpora zkušeností samotných Romů a Sintů. Životopisná interview sloužila především k porovnání šancí na úspěšnou školní kariéru, (kulturních) faktorů, které ji ovlivňovaly, a podpory, které se respondentům dostávalo od rodičů. Srovnání chudoby, segregace, diskriminace a rasismu v obou zemích se opíralo především o literaturu a publikované zprávy. Následující stručné shrnutí vývoje do doby, která byla v centru mého výzkumu, poslouží jako uvedení do historických souvislostí marginalizovaného společenského postavení Romů a Sintů.

▲ Simon Vouet, *La Diseuse de bonne aventure* (1617) Vouetův obraz v *Le Galerie Nazionali d'Arte Antica* v Římě je příkladem prezentace „cikánů“ jako podvodníků a zlodějů. Muž si nechává číst z ruky mladou a krásnou věštkyni a nepozoruje, že ho okrádá starší „cikánka“. Toto bylo na počátku sedmnáctého století populární téma, které rozpracovali mimo jiné Caravaggio, Bartolomeo Manfredi, Nicolas Régnier a George de la Tour. Snímek: Web Gallery of Art (WGA).

Dějiny Romů a Sintů v České republice a Nizozemsku v letech 1400–1945

Marginalizované sociální postavení Romů a Sintů v České republice a Nizozemsku má dlouhé dějiny. Při příchodu „cikánů“ na počátku patnáctého století byli zpočátku přijati vstřícně jako poutníci. Ale už kolem roku 1500 získaly předsudky o „cikánech“ pevnou formu dodnes známých jak negativních stereotypů o lenosti, parazitismu a kriminalitě, tak stereotypů pozitivních, jako je dobrodružnost, muzikálnost a citlivost pro nadpřirozené.

„Cikáni“ v mnoha částech Evropy trpě-

⁸ V Nizozemsku provedl historik práva Olav van Kappen rozsáhlý archivní výzkum raných pramenů v období 1420–±1750. V roce 1750, tedy v době existence Republiky sedmi provincií, byla ještě velká část provincie Limburg součástí habsburské říše. Nizozemské království existuje od roku 1815 a svou současnou podobu získalo, když se v roce 1830 oddělila Belgie.

⁹ Z koncentračních táborů se jich vrátilo pouhých 583. Odhaduje se, že pronásledování uniklo 300 českých Romů.

¹⁰ <https://www.fzo.cz/en/603/day-of-the-holocaust-remembrance-and-prevention-of-crimes-against-humanity/>.

¹¹ Settela Steinbachová, nar. 23. prosince 1934, byla zavražděna plynem v Osvětimi počátkem srpna 1944.

¹² Citát v článku v týdeníku De Groene Amsterdammer 31, 31. 7. 2004: H. van Baar, 'Roma en Sinti herdenken Auschwitz' (Romové a Sintové si připomínají Osvětim).

li stále se zostřujícím pronásledováním. V letech 1697 a 1701 byli „cikáni“ prohlášeni dekretem habsburského císaře Leopolda I. za „vogelfrei“, byli tedy zbaveni právní ochrany, stali se psanci. Pražský výnos z roku 1710 za vlády jeho nástupce Josefa I. stanovil, že z „cikánů“, kteří vstoupí do země, mají být dospělí muži bez soudu oběšeni. Ženy a mladí muži měli být zbičováni a navždy ze země vyhnáni. Aby bylo možné je při druhém zatčení identifikovat, mělo jim být v Čechách uříznuto pravé ucho a na Moravě levé. Novela z roku 1721 nařizuje také popravy „cikánek“ a o pět let později měly být bez milosti zabíjeny i děti (Crowe 1999: 36–37). Postavení mimo zákon v habsburské říši mělo i na územích, které dnes tvoří Nizozemsko, za následek štvance a hromadné popravy. Kolem roku 1750 tam byli všichni „cikáni“ vyhnáni nebo zavražděni (Van Kappen 1965: 201–210, 238–240, 255–257).⁸ Za vlády Marie Terezie byli v českých regionech „cikáni“, kteří unikli pronásledování, od roku 1750 nuceni se na základě asimilačního programu usadit. Po zrušení otroctví v rumunském Valašsku v polovině devatenáctého století se Olašští Romové rozptýlili po celé Evropě (Crowe 1995: 38–40 a 107–120). Přišli i do Nizozemska, kde začali kočovat v maringotkách (Luassen 1990).

Ve druhé světové válce následovala druhá genocida Romů a Sintů. Z přibližně 6500 českých „cikánů“ se podařilo přežít necelým 900 osobám.⁹ Slovensko mělo jako vazalský stát nacistického Německa částečnou autonomii. „Cikáni“ tam měli zakázáno cestovat, vstupovat do kaváren, restaurací a do prostředků veřejné dopravy a museli vykonávat nucené práce. Slovenští Romové se však nestali obětí maso-

vých deportací do koncentračních táborů (Crowe 1995: 48–54; Nečas 1999: 213). V Nizozemsku bylo po razii v květnu 1944 deportováno 245 „cikánů“ do Osvětimi-Birkenau. Vyhlazovací tábor z nich přežilo pouhých třicet (Sijes 1979: 107–122).

Válečná historie způsobila hluboké trauma. Čeněk Růžička, dítě Romů, kteří přežili koncentrační tábory, ve svém projevu před Senátem České republiky v lednu 2021 zdůraznil, jak velmi tím poválečné generace trpěly.¹⁰ V Nizozemsku si pozůstali nechali po desetiletí velký zármutek pro sebe. Poznali na televizní obrazovce dívku s bílým šátkem ve dveřích vagonu deportačního vlaku v táboře Westerborku. Obraz této dívky se stal mezinárodně známým ikonickým obrazem pronásledování Židů. Nikdy však veřejně neuvedli na pravou míru, že nejde o dívku židovskou, ale sintskou. Její identitu zjistil až v 90. letech novinář Aad Wagenaar: Settela Steinbach (Wagenaar 1995: 111–143).¹¹ V roce 2004 o tom Lalla Weissová, svého času spoluzakladatelka a mluvčí *Landelijke Sinti Organisatie* (Celostátní organizace Sintů) založené samotnými Sinty, uvedla:

Je dobré, že pronásledování Sintů a Romů nyní dostalo tvář. A přestože bylo pro některé Sinty zpočátku obtížné, že se tato skutečnost stala veřejně známou, říkají nyní, že Settela je naše Anne Franková.¹²

V poválečných desetiletích byla kočovná existence znemožněna. V roce 1958 bylo v Československu deset procent Romů, kteří dosud kočovali, zákonem přinuceno se usadit. V Nizozemsku prakticky znemožnil volné kočování Zákon o maringotkách (Woonwagenwet) z roku 1968. Sintové a Romové a další obyvatelé maringotek byli umístěni ve velkých regionálních are-

▲ Settela Steinbachová, ve vlaku těsně před deportací do KT Auschwitz-Birkenau. Snímek z filmu, který natočil v nizozemském internačním táboře Westerborku v roce 1944 německo-židovský vězeň Rudolf Breslauer.

álech pro maringotky, oddělených od obytných čtvrtí silnicemi, železničními tratěmi a kanály. Velká část obyvatel se stala závislou na sociálních dávkách a v některých táborech se objevovala závažná kriminalita. Místo zamýšlené integrace vedlo usazení ve velkých táborech k větší sociální izolaci a chudobě. Již v roce 1975 se obyvatelstvo maringotek a obytných vozů muselo znovu stěhovat, tentokrát do menších, ne tak izolovaných táborů. Naopak v Československu byla pro komunistickou éru charakteristická významná míra existenčního zabezpečení Romů. Do roku 1989 tam Romové žili jako nižší dělnická třída integrovaná do společnosti. Bohužel jen malému počtu Romů se prostřednictvím vzdělání podařilo dostat se do střední třídy.

Segregace

Nejvýraznějším faktorem zaostávání sociální mobility v obou zemích je margi-

nalizovaná výchozí pozice Romů a Sintů. Po celá desetiletí se akademická diskuse o beznadějně chudobě soustřeďuje na otázku, zda je tato chudoba způsobena sociálními okolnostmi, nebo nedostatkem motivace ze strany samotných chudých (mimo jiné Lewis 1996; Wilson 1987; Waquant 2016; Lamont 2018). Tato diskuse se vedla především ve Spojených státech kvůli extrémní segregaci v černošských ghettech v centrech měst, jež vznikala v šedesátých letech v důsledku obrovského úbytku pracovních míst způsobeného úpadkem průmyslu. Střední třída odešla a zůstali nejchudší Afroameričané (Wilson 1987: 7–8). Podobně vznikala ghetta i u Romů v maďarském provinčním městě (Ladányi, Szelényi 2006: 7–9 a 192–195) a také v případě českých Romů.

Již v roce 1978 vyjádřil dokument 23 Charty 77 O postavení československých Romů znepokojení nad důsledky, které Romům přináší modernizace průmyslu:

„Potřeba nekvalifikovaných pracovníků pak klesne a mezi Romy nutně vznikne hrozba masové nezaměstnanosti, která tuto překotně a bezohledně urbanizovanou menšinu vystaví krajním tlakům a její společenskou vyřazenost a hmotnou tíseň rázem propojí s novým etnickým uvědoměním, které pak zesílí o to víc, oč urputněji je dnes potlačováno.“¹³

V postkomunistických 90. letech se životní podmínky Romů skutečně drasticky zhoršily. Přejít od plánovaného hospodářství k tržní ekonomice vedl k vlně bankrotů, zejména v těžkém průmyslu. Nekvalifikovaní pracovníci přicházeli ve velkém počtu o práci. Nezaměstnaní, kteří měli

¹³ Charta 77 Dokumenty 1977–1989. pdf, 204. Viz: <http://www.csds.cz/cs/2166-DS/version/20/part/15/data/Charta%2077%20Dokumenty%201977-1989.pdf>.

¹⁴ Kopie z archivu Jiřího Gruntoráda uložena ve sbírce Muzea romské kultury, MRK 88/98.

¹⁵ *Report on the implementation of national Roma integration strategies. 2019. Brusel: Europese Commissie; A union of equality: EU Roma strategic framework for equality, inclusion and participation for 2020–2030. COM (2020) 620 final. 2020. Brusel: Europese Unie.*

více možností, se stěhovali do regionů, kde ještě byla práce. Znevýhodnění lidí, mezi nimiž bylo mnoho Romů, zůstali ve čtvrtích, které v krátké době zchudly. Ostatní Romové byli nuceni se do těchto čtvrtí přestěhovat, protože museli opustit své domovy kvůli privatizaci nájemních

bytů. Tak vznikla koncentrace chudých Romů v sociálně vyloučených lokalitách (Toušek 2018: 28–29). Mezi dalšími chudými lidmi s nízkým vzděláním bylo jen obtížně možné vybudovat síť, která by umožnila uniknout do čtvrtí obývaných střední třídou. O skutečně chudých nevědí dokonce ani nevládní organizace. Vzhledem k tamní chudobě a velmi omezeným možnostem úniku z ní se ve veřejném mínění pro ubytovny začalo běžně používat označení ghetto (Hurrle et al. 2016: 546–548).

Romové a Sintové v Nizozemsku jsou sice rovněž do značné míry závislí na sociálních dávkách, ale nenacházejí se v situaci beznadějně segregace. Mají více možností integrace do společnosti. Romové a Sintové, kteří bydlí v karavanových táborech, nežijí daleko od kvalitní infrastruktury. Mají dobrý přístup ke vzdělání. Vláda se je po léta snažila stimulovat k tomu, aby začali bydlet v domech v běžných rezidenčních čtvrtích. Dávali však sami vždy výslovně přednost žít poněkud odděleně od *gádžů*, jak oni sami nazývají Neromy nebo Nesinty (Overbekking, Hahn, Geerts 1987: 109–136). Romové „Obecného prominutí“ žijí v domech. Vláda Romy „Obecného prominutí“ v oblasti ubytování integrovala, ale ti přece jen z velké části žijí izolováni od společnosti. Na rozdíl od České republiky je tedy segregace v Nizozemsku do značné míry formou izolace, kterou si Romové a Sintové sami zvolili.

V Evropské unii je podpora začlenění Romů významnou součástí politiky.¹⁵ V Nizozemsku existuje v zásadě pouze obecná politika boje proti sociálnímu znevýhodnění, a není tedy zaměřena na jednotlivé cílové skupiny, jako jsou Romové a Sintové nebo jakékoliv jiné skupiny. Výjimkou byl pilotní projekt (v letech 2011 až 2016)

pro Romy „Obecného prominutí“ v sedmi obcích zaměřený na boj proti záškoláctví, nezaměstnanosti, zadluženosti, kriminalitě a za dodržování veřejného pořádku. Projekt vedlo Ministerstvo spravedlnosti a bezpečnosti, takže se v něm téměř nevyhnutelně kladl důraz na kriminalitu a bezpečnost (*Monitor* 2018: 103; *Monitor* 2020: 103–104 a 135–136). Tento pohled na problematiku je v souladu s trendem v různých evropských zemích. Zdá se, že těžiště politiky začleňování Romů a Sintů stále více spočívá nikoliv ve strukturálním boji proti chudobě, ale v řešení jejich příznaků, konkrétně asociálního a kriminálního chování. Tento vývoj v politice sociálního znevýhodnění Romů se nazývá sekuritizace (Van Baar, Ivasiuc, Kreide 2019; Powell, Van Baar 2019: 99–105). V České republice je toho příkladem ustanovení (romských) asistentů prevence kriminality a styčných funkcionářů u policie, speciálně pro Romy v sociálně znevýhodněných sídlištích (*Crime prevention strategy*: 55–56; Zpráva 2017: 41).

V České republice existuje kromě vládní politiky také rozsáhlá síť nevládních organizací, které realizují projekty pro Romy a poskytují podporu v oblastech, jako je bydlení a vzdělávání. Nedostatkem tohoto systému je, že tyto organizace obvykle nejsou strukturálně financovány, ale dotovány na základě projektů fondy EU nebo zahraničními fondy a dárci. Dotace jsou poskytovány na omezený počet let, a proto je pokračování běžících projektů nejisté. Nvládní organizace se však nedostanou ke všem Romům, a jak již bylo zmíněno, často právě k těm nejchudším. Ti mají tedy malý nebo žádný přístup k možnostem, které jsou pro nizozemské Romy a Sin-

ty dosažitelné. Segregace a problematika sociálního znevýhodnění je proto u Romů v České republice výrazně palčivější než u Romů a Sintů v Nizozemsku. Nedostatek sociální mobility v důsledku obtížné socioekonomické situace je tedy v České republice závažnějším faktorem.

Šance na úspěch ve vzdělávání

Nepříznivá socioekonomická výchozí pozice má přímý vliv na příležitosti ve vzdělávání. Pro děti z chudého prostředí se zdá být mnohem obtížnější dosáhnout vysoké úrovně vzdělání než pro děti ze střední třídy. Rozhodující je zejména úroveň vzdělání rodičů. Dítě z vysoce vzdělaného prostředí vyrůstá v sociálně a kulturně podnětném prostředí. Takové dítě má již v předškolním věku před dítětem z méně vzdělaného prostředí, takový kognitivní náskok, že jej lze jen stěží dohnat (Moravcová, Bittnerová, Pěničková 2010: 3–4 a 26–27; Trag, Van der Velden 2011: 45–62; Dronkers 2012: 67–87). Rodiče nizozemských i českých respondentů měli velmi nízkou úroveň vzdělání. Značná část rodičů interviewovaných Romů a Sintů v obou zemích byla ngramotná, někteří chodili do tzv. zvláštní školy a menší část dokončila základní školu. Pouze v několika případech v Nizozemsku a v České republice dokončili rodiče respondentů střední školu nebo měli vyšší vzdělání. S tak nízkou úrovní vzdělání rodičů mělo 51 respondentů extrémně nízkou šanci na dosažení vzdělání s dobrými vyhlídkami na uplatnění na pracovním trhu.

Konečnou úroveň vzdělání dítěte ovlivňuje i samotný vzdělávací systém.

Dokument Charty 77 č. 23

Charta 77 vychází z čs. Ústavy a zákonů, jakož i z mezinárodních paktů o lidských právech a Všeobecné deklarace lidských práv OSN, prosazuje od samé své existence zásadu, že lidských práv a demokratických svobod, zaručených právním řádem, mají požívat všichni lidé bez jakékoli diskriminace. Znamená to mimo jiné, že těchto práv a svobod mají požívat lidé bez ohledu na národnostní příslušnost či etnický původ a že příslušnost k určité národnosti či rase nemůže být příčinou omezení či odmítnutí práv a svobod.

Charta 77 ukázala, že z hlediska lidských práv je čs. právní řád respektuplný, a to jak v oblasti příslušných zákonných a jiných právních ustanovení, která práva občanů vyhlásují a popisují, tak v oblasti zákonných zásad těchto práv; ukázala rovněž mnohokrát, že domácí právo státních a společenských orgánů a institucí často popírá lidská práva, která se čs. stát zavázal respektovat na mezinárodním fóru, ale i občanská práva vyhlášená Ústavou a zákony. Tento dvojitý všeobecně neutěšený stav – právní řád a domácí právo – nás nezabývá povinností vyslovit kritický náser na taková porušování lidských práv, které souvisí méně s politickými poměry v zemi než např. politická diskriminace v ~~právním~~ povolání a zaměstnání nebo trestní postih osob pro projevy jejich přesvědčení. Takové méně politické a proto méně zjevné porušování lidských práv vidíme v diskriminaci cikánských společenství /Romů/, a jejichž společenském postavení – zejména z hlediska porušování právního řádu – vypracovala skupina signatářů Charty 77, zabývajících se problémy menšin, právní úvahu. Jejím zveřejněním chceme podnítit diskusi o této otázce a vyvolat zájem o problémy Romů. Uvědomujeme si při tom, že jejich postavení ve společnosti ovlivňuje celá řada faktorů, a i proto vyžaduje všehohy, kde mohou přispět k osvětlení těchto otázek ve snaze pomoci zlepšit životní podmínky a společenské postavení Cikánů – Romů, aby se do tohoto společného úsilí zapojili.

Denníváme se zároveň, že samotní Romové se budou snažit prosazovat své občanské, politické, sociální, kulturní a hospodářské práva. Zjišťujeme, že po administrativním zrušení Svazu Cikánů a Romů, není v této zemi romská organizace či instituce, která by hájila jejich zájmy. Neexistuje ani neromská státní instituce tohoto druhu. Založení takové organizace pokládáme za velmi potřebné. Chceme přátem sdělit, že řešení otázky nevidíme v prosté integraci romského obyvatelstva do společnosti /a ve vytváření podmínek pro tuto integraci/. O tom, zda mají Romové splynout s většinovým obyvatelstvem, přijmou bez sbytku jeho civilizační hodnoty a ztratit svou etnickou identitu, mohou totiž rozhodnout jen oni sami. Jen oni sami mohou rozhodnout o stupni této integrace, pokud ji přijmou. Tomuto rozhodování je vystavene romské obyvatelstvo stále a vlastně každý Rom po celý život a je na většinovém obyvatelstvu a orgánech státní moci, aby vytvořily dostojné podmínky pro toto rozhodování a aby přispěly k atmosféře vzájemného pochopení.

K tomu také míří závěry úvahy a praktické kroky, jimiž by řešení romské otázky v Československu mohlo započít. Charta 77 předkládá tuto úvahu veřejnosti i čs. úřadům jako podklad k diskusi.

Praha dne 13. 12. 1978

Žádáme, aby příspěvky do diskuse byly zasílány též Chartě 77, a to na adresu: Jan Ruml, Praha 10, Kromelská 104/150.

Václav Havel
mluvčí Charty77

dr. Ladislav Hejdlánek
mluvčí Charty 77

¹⁶ Interview s Hanou (nar. 1982), 4. 4. 2016, archiv IISG Amsterdam.

¹⁷ Interview s Pavlem (nar. 1989), 10. 4. 2016, archiv IISG Amsterdam.

¹⁸ Viz: <http://www.errc.org/article/ostrava-case-dh-and-others-v-the-czech-republic/2945>. Tuto žalobu, známou pod názvem *D. H. a ostatní proti České republice*, podalo v roce 2000 osmnáct romských dětí z Ostravy. Napadly to, že byly zařazeny do „zvláštní školy“ na základě psychologického testu.

Příznivé faktory jsou především nízký výchozí věk, pozdní okamžik volby mezi základním a středním vzděláním a dobré příležitosti postoupit na vyšší úroveň v rámci středního vzdělávání (Crul, Schneider 2010: 1258; Crul 2015: 325–339). Dětem se znevýhodněním ve vzdělávání poskytuje lepší příležitosti český vzdělávací systém. V Nizozemsku se úroveň vyššího vzdělání rozhoduje již ve věku dvanácti let. Okamžik volby u českých žáků v patnácti letech je mnohem příznivější, protože pak mají děti více času vyrovnat zpoždění ve vzdělání (*Reviews of migrant education* 2018).

Šance na kvalitní vzdělání v České republice jsou však pro romské děti výrazně sníženy, protože je jich relativně velké procento již desetiletí zařazováno do škol pro děti s mentálním postižením. V době komunismu navštěvovala tehdejší „zvláštní školy“ dokonce většina romských dětí (Crowe 1995: 62; Sokolová 2008: 177–178). Například Hana (nar. 1982) si vzpomíná, jak se učitelé snažili přesvědčit její matku, že ona a její sourozenci by to měli lepší ve zvláštní škole:

„Řekli matce, že to pro nás bude mnohem lepší, snadnější. Víte, řekli: ‚Nejsou v češtině moc dobří a je to tam pomalejší, učitelé mají víc času jim všechno dobře vysvětlit.‘“¹⁶

Pavel (nar. 1989) musel jít do zvláštní školy ne proto, že by se neučil dobře, ale protože byl hyperaktivní dítě. Jeho rodiče s tím souhlasili, protože se obávali, že by jim jinak Pavla odebrali a umístili ho do dětského domova, jak jim bylo vyhrožováno. Když Pavel přemýšlí o tom, že mu takhle ušlo lepší vzdělání, cítí vztek:

„Utíkám před těmito pocity. Nechci na to myslet, protože se potom rozzlobím. Nemá to smysl, je to minulost.“¹⁷

V průběhu devadesátých let 20. století nevládní organizace a romští aktivisté stále častěji kritizovali zařazování romských dětí do tohoto typu vzdělávání, které se od roku 2004 v novém školském zákoně nazývá „praktická škola“. Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve Štrasburku z roku 2007 zavázal Českou republiku, aby podíl romských dětí v „praktické škole“ snížila.¹⁸ V reakci na to byla v roce 2015 konečně přijata novela zákona o vzdělávání. Ta mimo jiné stanovila, že děti s omezením způsobeným jejich sociálním prostředím (což bylo především zaměřeno na Romy) musí být nyní zařazovány do běžné základní školy s podporou specializovaných třídních asistentů. V praxi se však ukazuje, že je to obtížně řešitelný problém. Ve školním roce 2019–2020 chodilo ještě stále téměř 25 % romských dětí do „praktických škol“ (*Zpráva* 2019: 34). A proto zejména kvůli tomuto znevýhodnění romských dětí patří nerovnost ve vzdělávání v České republice k největším (*Education and training monitor* 2018 Czech Republic: 6).

Protože žijí segregovaně, končí romské děti navštěvující běžné školy v České republice nezřídka ve školách s vysokým podílem romských dětí, které obvykle mají stejně jako ony rodiče s nízkým vzděláním a znevýhodněním ve vzdělávání. Výzkumy ukazují, že taková populace žáků má vliv na kvalitu vzdělávání. Ve školách se žáky ze znevýhodněného socioekonomického pro-

středí mají děti v průměru menší slovní zásobu, a proto je úroveň, na které učitelé vyučují, nižší. Obvykle je zde více dětí s problémy v chování, které vyžadují čas a pozornost, jež pak nelze věnovat učební látce. Školy s problematičtějšími žáky obtížněji získávají a udržují si učitele. Proto mají školy s příznivější populací žáků z dlouhodobého hlediska lepší učitele (Dronkers 2012: 70–79). Také v Nizozemsku posiluje segregace mezi dětmi rodičů s nízkým a vysokým vzděláním v různých školách dlouhodobě nerovnost příležitostí, jak uvádí zpráva nizozemského inspektorátu pro vzdělávání (*De Staat van het Onderwijs* 2016: 21–26). Tato forma školní segregace však v Nizozemsku obecně neplatí pro romské a sintské děti. Školy, v nichž se vzdělávají téměř výhradně děti rodičů s nízkým vzděláním, se nacházejí

především v socioekonomicky znevýhodněných čtvrtích větších měst. Tam bydlí poměrně málo Romů a Sintů. Většina z nich žije v menších městech nebo v jejich okolí, zejména na jihu Nizozemska. Kromě toho nežijí nikde v Nizozemsku Romové a Sintové v takové koncentraci, aby ve školách převládali. Šance na kvalitní vzdělání romských a sintských dětí je proto v Nizozemsku větší.

V Nizozemsku byla historicky významným brzdícím faktorem sociální mobility prostřednictvím vzdělání překážkou skutečnost, že zákon o povinném vzdělávání byl pro romské a sintské děti důsledně vymáhán až od 90. let. Většina nizozemských respondentů nebo jejich dětí chodila po dvanáctém roce svého věku ještě do školy teprve od této doby (viz také Overbekking, Hahn,

◀ Romské děti na segregované škole v Ostravě v roce 2014. Foto Amnesty International Praha – Jiří Pasz

¹⁹ Interview s Raulem (nar. 1971), 16. 12. 2015, archiv IISG Amsterdam.

Geerts 1987: 140–150). Pokud by povinné vzdělávání bývalo platilo pro romské a sintske děti již dříve, mohlo by to bývalo možná mít za následek zvýšení úrovně vzdělání již před desítkami let. V České republice byl zákon o povinném vzdělávání důsledně uplatňován již za komunistické éry. V důsledku toho se již v tomto období negramotnost Romů výrazně snížila. A Česká republika měla na rozdíl od Nizozemska již před rokem 1990 skrovný počet vysoce vzdělaných Romů (Barany 2000: 430–431; Barany 2002: 132). Bez zavedené praxe posílání velké části romských dětí do zvláštních škol by jich však bývalo mohlo být podstatně více.

Přesto lze říci, že se jedná o rostoucí tradici vzdělání. V 50. letech, kdy do školy chodili nejstarší respondenti, vyrůstaly romské a sintske děti v převážně negramotném prostředí. Nyní prarodiče dětí navštěvujících školu již vzdělávání byli. Samozřejmostí je, že se děti učí číst a psát. Ani v České republice ani v Nizozemsku však dosud není běžné pokračování ve studiu na vysoké škole. Rodiče a děti Romů a Sintů mají představu, že vzdělání pro ně není určeno. Považují ambici dosáhnout dobrých školních výsledků za něco, co je vyhrazeno Neroům a Nesintům, tedy *gádžům*. Jako sociální pracovník s dětmi, které studují vyšší odbornou školu, je Raul (nar. 1971) někdy hanlivě nazýván *gádžem*. A to ho, jak říká, uráží, protože to znamená: už nejsi jedním z nás:

„Jako Sinto chcete také Sintem být. A *gádžo* je přece... Přestože ve všech kulturách je cikán na posledním stupni, je pro cikána cikán na

stupni nejvyšším. Takže cokoli jiného je něco menšího. Takže pokud se vám říká *gádžo*, ano, cítíte se uraženi.“¹⁹

Raul tak formuluje, že ačkoli jsou pro vnější svět stigmatizovanou skupinou, cítí se v reakci na to povýšení nad zbytek společnosti. Svou sebeúctu odvozuje ze svého postavení ve vlastní skupině, nikoli z postavení ve společnosti. Tento jev hrál rovněž roli ve Spojených státech, mezi afroamerickými dětmi. Když se pokoušely získat lepší sociální postavení dobrým vysvědčením, byly svými vrstevníky obviňovány z toho, že se chovají, jako by byly bílé, z takzvaného *acting white* (Fordham, Ogbu 1986: 185–186). Později na to upozornil prezident Barack Obama ve svém projevu na sjezdu Demokratické strany (Democratic National Convention) v roce 2004: „*The slander that says a black youth with a book is acting white.*“ („Pomluva, která říká, že černošský mladík s knihou se chová, jako by byl běloch.“) (Ogbu 2008: xv). Interview ukázala, že většina romských a sintske dětí si myslí o ambici dosáhnout dobrých školních výsledků totéž. Podle jejich názoru je vzdělání určeno *gádžovským* dětem. První školní den je pro většinu z nich okamžikem, kdy jsou konfrontovány s lidmi mimo svůj vlastní okruh. Ve škole si děti uvědomí, že patří do stigmatizované skupiny. (Bittnerová, Doubek, Levínská 2011: 19; Goffman 1968: 170–173).

Stigmatizace

V komunistickém Československu bylo

zakázáno rozlišovat na základě etnického původu. Podle starších respondentů byla otevřená diskriminace v té době relativně vzácná. Předsudky o Romech však byly běžné, jak o tom svědčí česká lidová rčení o předsudecích předávaných po staletí o odlišném vzhledu a podřadnosti „cikánů“. Ale protože rasismus oficiálně neexistoval, boj proti němu nebyl společenským tématem (Weinerová 2014: 212–213).²⁰ V chaotických letech po sametové revoluci byli Romové určeni za obětí beránka za sociální problémy a stali se terčem radikálních pravicových výbuchů násilí (Sokolová 2008: 258–261). Ve druhé polovině 90. let zastávalo 93 procent populace názor, že Romové jsou líní a mají sklon k příživnictví. V letech 2008–2014 probíhaly rozsáhlé protiromské demonstrace a násilné incidenty (*Zpráva* 2016: 40; Albert 2019: 155–157). Více než dvě třetiny české populace stále považuje Romy za od přírody „nepřízřusobivé“ (Čada 2012: 72–75; Van Baar 2019: 178–179). Termínem „nepřízřusobiví“ veřejně označil Romy dokonce i prezident Miloš Zeman.²¹ Ve volebních kampaních politici k získávání hlasů často používají rasistická hesla. Na podzim roku 2018 měla jedna politická strana v komunálních volbách ve městě Most svůj slogan proti Romům: „Jen deratizační prostředky na tu havěť nestačí.“ (*Zpráva* 2018: 7).

Téměř všichni starší čeští respondenti zaznamenali rozdíl v postojích vůči nim před a po roce 1990. Česká Romka Agáta (nar. 1970) je pravidelně konfrontována s rasistickými poznámkami, mimo jiné i od svých kolegů:

„Když vám někdo dřív řekl: ‚Ty špinavá cikánko!‘, byl za to v době komunismu potrestán. Ale teď je to způsob, jakým s námi mluví, to se děje velice často. Dokonce u mě v práci.“²²

Přestože v Nizozemsku – jistě pod povrchem – hraje roli rasismus, je méně virulentní než v České republice. Proti otevřenému rasismu úřadů a politiků se vystupuje, a to jak v projevech veřejnosti, tak v soudnictví. Nizozemská Sintka Ilona (nar. 1970) má dojem, že předsudků ubylo:

„Dříve, v mém mládí, se na člověka dívali víc jako na cikána než dnes. Nevím, co to způsobuje, ale vypadalo to skoro, jako bychom dříve přicházeli z jiné planety, když jsme řekli: ‚Jsem z tábora.‘“²³

Předsudky musejí snášet zejména Sintoové a Romové, kteří žijí v maringotkových táborech. Podle zkušeností Hannese (nar. 1956) jimi člověk trpí stále, i když má podnik s dobrou pověstí. Jeho synové vlastní stavební firmu a potenciální zákazník o nich získával informace:

„A pak se ten chlap zeptá: ‚Co jsou to za lidi?‘ Potom ten muž řekne, že jsou to hoši z tábora. ‚Sakra,‘ řekne ten chlap ‚ty si ty lidi prostě pustíš do domu?‘ – ‚Ano, proč ne? Copak je na tom něco špatného?‘ – ‚Ano, ale, ne, nenechám je pro sebe pracovat, protože... za chvíli půjdou domů a pak mi bude chybět to nebo ono.‘“

²⁰ Weinerová odkázala na sbírku lidových rčení, kterou sestavil J. Zaorálek, *Lidová rčení* (Praha 1963) (původní vydání 1947).

²¹ <http://www.errc.org/press-releases/open-letter-to-czech-president-on-racist-comments-about-roma>.

²² Interview s Agátou (nar. 1970), 13. 4. 2016, archiv IISG Amsterdam.

²³ Interview s Ilonou (nar. 1969), 05. 7. 2016, archiv IISG Amsterdam.

²⁴ Interview s Eliškou (nar. 1983), 06. 4. 2016, archiv IISG Amsterdam.
²⁵ Interview s Vladimírem (nar. 1986), 7. 10. 2014, archiv IISG Amsterdam.
²⁶ Interview s Tomášem (nar. 1985), 10. 4. 2016, archiv IISG Amsterdam.

Podle nizozemských respondentů zkušeností s diskriminací za posledních sedmdesát let ubylo. Významným důvodem je, že od roku 1960 silně vzrostla rozmanitost nizozemské společnosti. V důsledku toho jsou Romové a Sintové v Nizozemsku méně viditelnou menšinou než Romové v České republice. Kromě toho jiné menšiny v Nizozemsku zařadily do veřejné agendy témata, jako je diskriminace a rasismus. Tím se pomalu, ale jistě zvýšila sociální citlivost na tato témata. V České republice je skrývání etnické identity pro Romy mnohem obtížnější. Eliška (nar. 1983) zjistila tento rozdíl, když reemigrovala do České republiky. Žila patnáct let v Anglii, v multikulturní čtvrti uprostřed lidí všech odstínů barvy pleti. V důsledku toho nebyla ona a její rodina nápadní. Když jejímu synovi jeho noví čeští spolužáci nadávali „cikán“, byla to pro něj konfrontační zkušenost:

„Tehdy jsem mu vysvětlila, co je to cikán a co jsou to *gádžové*. Jenom zíral a já měla dojem, že to zpočátku nechápe.“²⁴

Ve větších českých městech, kde žije více národností, zejména v Praze, je vzhled Romů ze střední třídy méně patrný. Tam existuje šance na *passing*: to, že je člověk považován za Neroma. Je pro to nutné naučit se mluvit česky bez přízvuku. Že je člověk méně rozpoznatelný jako Rom, způsobuje například také převzetí jména manžela. (Hondius 1999: 304). Ale zda je *passing* možný, závisí na barvě pleti. Podle názoru českých respondentů souvisí míra diskriminace a rasismu s odstínem barvy kůže člově-

ka. Češi nevědomky spojují barvu pleti, která se považuje za černou, s negativními klasifikacemi s ní spojenými. Čím tmavší pokožku člověk má, tím snadněji ho lze rozpoznat jako Roma a tím silněji je asociován s nízkým socioekonomickým statusem (Doubek Levínská, Bittnerová 2015: 138–140). To zažívá český Rom Vladimír (nar. 1986) takřka denně. Vyrůstal v pěstounské rodině a svůj volný čas tráví jen s *gádži*. Ale stále je mu předhazován jeho tmavý vzhled:

„Vždycky se najde někdo, kdo vám říká cikán. Lidé říkají, že to není problém, ale nakonec to problém je. Den co den musím obhajovat svoji osobnost, ať už jako Rom nebo jako Čech. Je to vidět, nakonec to přece jen znamená rozdíl.“²⁵

V České republice Romové často rassistické poznámky a zkušenosti neoznámují, protože policie a soudnictví je obvykle neuznají jako trestné činy. Proto mají Romové malou důvěru k justičnímu systému (*Civil society monitoring report* 2018: 41). To potvrzuje český Rom Tomáš (nar. 1985). Podle jeho zkušeností nemá oznámení smysl. Když pracoval ve středu Prahy před Národním divadlem jako cestář, kolemjdoucí na něj křičeli „*černá hubo, černá hubo*“:

„Můžete sice jít na policii, ale ta vám řekne: ‚Ale ty jsi přece jen cikán, že?‘“²⁶

Policie je součástí české společnosti, v níž je podle vládní zprávy o životních podmínkách z roku 2018 sedmdesát % populace přesvědčeno, že Romové ne-

„Protože o lidech, kteří pracují, nevědí, že jsou Cikáni.“²⁹

Přestože nizozemští respondenti mají méně faktických zkušeností s diskriminací, jsou trvale ve střehu. Asociace s krádeží a kriminalitou není nikdy daleko. Cítí, že mohou být kdykoliv konfrontováni s cikánským stigmatem. Vedle pocitu ohrožení to vyplývá také z nedůvěry ke zbytku populace kvůli pronásledování ve druhé světové válce. Osud prarodičů a praprarodičů je stále v paměti poválečných generací, říká Denise (nar. 1982):

„Stále je toho velmi mnoho, co se týče emocí, traumat a mnoha dalších podobných věcí. To se také stále ještě přenáší na děti a další děti. Protože tolik Sintů zahynulo... tolik členů rodiny. Neměli být skoro žádní Sintové, že? Takže stále přetrvává určitý strach. Uběhla dlouhá doba, než člověk zase začal něčemu nebo někomu důvěřovat.“³⁰

Také v Nizozemsku má tedy velká část Romů a Sintů rezervovaný postoj ke zbytku společnosti a má relativně málo kontaktů s *gádži*. Ačkoli je tedy současný vliv diskriminace a rasismu u českých Romů mnohem větší, cikánské stigma neblaze působí i v případě Romů a Sintů v Nizozemsku.

Nedostatek motivace

„Škola je pro *gádže*.“ Česká Romka Alžběta (nar. 1949) neustále slychala jako učitelka v mateřské škole podobné po-

chtějí pracovat a mají sklon zneužívat vymožeností (*Zpráva* 2018, 4; Čada 2012: 72–75). V případě Evy (nar. 1996) nebyl úřad práce dokonce ani ochoten pokusit se zaměstnání zprostředkovat. Když ji nakonec přijali u současného zaměstnavatele, kolegové říkali:

„Páni, cikánka, který pracuje! Tvoje jméno by měli zapsat do Guinnessovy knihy rekordů.“²⁷

Podle Evy platí, že pokud se ucházíte o práci, otevřeně se říká, že nechtějí „cikány“. „Promiňte,“ říkají, „ale můj šéf nechce žádné Romy.“ To je oficiálně zakázáno, a Eva proto případně plánuje příští pracovní pohovor zaznamenat pomocí svého smartphonu. Vyzývá ostatní Romy, aby tak činili, aby mohli rassistické zacházení dokázat. Nizozemští respondenti sami takové zkušenosti nemají. Jsou však přesvědčeni, že kdyby v práci vyšlo najevo, že jsou Romové nebo Sintové, oni nebo jejich děti by o práci přišli. Proto se Magda (nar. 1971) nikdy nepřiznala k romskému původu. Když se jí ptali na její tmavý vzhled, vždy odpovídala, že její prarodiče pocházejí z Maďarska. Sara (nar. 1957) radila svému synovi, aby říkal, že je napůl Indonésan, a ona sama vždy v práci tvrdila, že její otec pochází z Balkánu.²⁸ Stejně jako v České republice jsou typická příjmení Sintů a Romů vnímána jako handicap při ucházení se o zaměstnání (*Monitor* 2020: 62–63). Draganě (nar. 1977) proto při registraci na úřadu práce doporučili, aby zaměstnavatelům neříkala, že je „cikánka“. Její mladší sestra doporučila její vedoucí stáž, aby to neříkala. Draganě bylo trapné, že o tom musí lhát:

²⁷ Interview s Evou (nar. 1996), 10. 4. 2016, archiv IISG Amsterdam.
²⁸ Interview s Magdou (nar. 1971), 9. 6. 2016, archiv IISG Amsterdam; Interview se Sarou (nar. 1957), 27. 10. 2015, archiv IISG Amsterdam.
²⁹ Interview s Draganou (nar. 1977), 15. 2. 2016, archiv IISG Amsterdam.
³⁰ Interview s Denisou (nar. 1982), 7. 11. 2016, archiv IISG Amsterdam.

³¹ Interview s Alžbětou (nar. 1949), 12. 4. 2016, archiv IISG Amsterdam.
³² Interview s Františkem (nar. 1972), 24. 3. 2015, archiv IISG Amsterdam.
³³ Interview s Milošem (nar. 1947), 15. 2. 2016, archiv IISG Amsterdam.
³⁴ Interview s Marieke (nar. 1952), 08. 6. 2016, archiv IISG Amsterdam.
³⁵ Interview s Miladou (nar. 1972), 24. 3. 2015, archiv IISG Amsterdam.

známky od romských rodičů.³¹ Podle jejich zkušeností Romové skutečně nevidí hodnotu vzdělání. Když byl František (nar. 1972) malý a žil ještě na Slovensku, byly romské děti varovány před nadbytkem školních znalostí. „Pokud se toho dítě naučí příliš mnoho, onemocní,“ říkalo se dřív.³² Jak v České republice tak v Nizozemsku panovalo doma u zejména méně vzdělaných respondentů nízké mínění o vzdělávání. Nizozemský respondent Miloš (nar. 1947) nabádal své děti, aby chodily do školy, ale rodina dávala najevo, že v tom nevidí smysl:

„Co ti škola dává? Nic! Do školy nemusíš chodit. Z toho nic nemáš.‘ Tohle jsem často slyšel od příslušníků starší generace. Škola je pro *gádže*.“³³

Tradičně se škola nepovažovala za důležitou, ale v romských a sintských kruzích se nyní všeobecně uznává důležitost znalosti čtení a psaní. Jak však ukázal předchozí výzkum, větší význam se přikládá výchově k sociální zralosti ve vlastní rodině. Poznatky, které tam získají, považují za skutečně užitečné pro společenský a ekonomický život, například schopnost rychle a důkladně posoudit komplexní sociální vztahy (Laubeová 2000: 12–13; Bittnerová, Doubek, Levínská 2011: 22). Zejména respondenti s nízkým vzděláním zdůrazňují, že se díky ní lépe vyznají v lidech než *gádžové*. Jak říká nizozemská Sintka Marieke (nar. 1952):

„Všechno znám z praktické zkušenosti. A ještě pořád si myslím, že je to to nejlepší vzdělání. Ze života, ze své životní cesty, získá člověk prak-

tické zkušenosti. Kdo je proti tobě zaměřen? Kdo je na tvé straně? Velice dobře se vyznáme v lidech.“³⁴

Zvláště mnoho respondentů s vyšším vzděláním uvedlo, že mnoho rodičů považuje vzdělání po dvanáctém roce věku za rizikový faktor. Obávají se, že školní vzdělání odcizí jejich dítě vlastnímu prostředí a dítě se stane součástí světa *gádžů*. Proto nikdy nepochválí své děti za dobré školní výsledky, říká vysoce vzdělaná česká Romka Milada (nar. 1972):

„Je lepší, když je dítě hloupé, ale s romským srdcem a romským způsobem myšlení, než aby se postavilo na stranu *gádžů*. [...] Pokud pošlete své dítě do školy, a to se bude stykat s *gádžovskými* dětmi, je pravděpodobné, že se jim přizpůsobí.“³⁵

Tuto averzi ke styku s jinými dětmi nemají jen Romové a Sintové. Například i v kruzích marockých a tureckých Nizozemců existuje určitá obava ze styku s dětmi mimo jejich vlastní prostředí. Stejně jako u Romů a Sintů hraje v případě dcer starších než dvanáct let roli rovněž strach ze ztráty poctivosti (Sterckx 2014: 184–185). Velký rozdíl však je, že zdaleka ne všichni turečtí a maroťtí rodiče se brání získávání školních znalostí. Přes odpor ke styku s lidmi z dominantní kultury mají přání a ambice, aby jejich děti dosáhly vyššího společenského postavení (Coenen 2001: 146–150). Díky motivaci rodičů se některé děti dokázaly během jedné generace dostat do střední třídy. V České republice to rovněž platilo pro děti z vi-

etnamské menšiny. I zde jsou přehnaně ochraňující, konzervativní rodiče, kteří mají sami nízké vzdělání. Ale děti z vietnamské menšiny dosahovaly ve vzdělávání dokonce nadprůměrných výsledků (Moravcová, Bittnerová, Pěničková 2010: 26–27; Svobodová, Janská 2016: 126). Tito rodiče motivovali své děti, protože vzdělání považovali za nezbytnou podmínku kýžené sociální mobility. V případě romských a sintských rodičů je tomu tak podstatně méně často.

Byli to jmenovitě respondenti s nízkým vzděláním jak v Nizozemsku, tak v České republice, kterým se nedostalo žádné podpory od rodičů. Především v České republice je jedním z důvodů, že rodiče v důsledku vysoké míry nezaměstnanosti Romů nedůvěřují tomu, že dobré vysvědčení poskytuje vyhlídky na zaměstnání. Mnoho vysoce vzdělaných lidí naopak podporu od svých rodičů mělo. Ukazuje se, že stimulovat dítě je možné i za extrémně obtížných sociálně-ekonomických podmínek. Příznivý vliv na školní výsledky má například již jen pouhé dotazování se na školu nebo zajištění klidného místa, kde si dítě může dělat domácí úkoly (Crul 2013: 1393–1394). Že by takového výsledku nedosáhla bez pomoci svých rodičů, si myslí i nizozemská Sintka Hetty s vysokým vzděláním (nar. 1992):

„Co uděláte, když je celá vaše rodina silně proti, dokonce i vaši rodiče, když vás nabádají, abyste skutečně do školy nechodili? Pak musíte být opravdu velmi silná osobnost, abyste řekli: ne, budu tam chodit! V té kultuře to také opravdu není zakotveno, abyste to v té chvíli udělali,

v tom věku. Pak se tomu také nevzeprête.“³⁶

Povzbuzování k dalšímu vzdělávání domácím prostředím byli především mladí vysoce vzdělaní respondenti v obou zemích ve věku dvacet až čtyřicet let. Označují tuto podporu za zásadní. Matka české Romky Eriky (nar. 1991) svou dceru podporovala, protože ke své lítosti sama nemohla v učení pokračovat:

„Matka měla vždycky ve zvláštní škole dobré známky a řekli jí tam, že měla dostat víc příležitostí.“³⁷

V případě vysoce vzdělaných Romů a Sintů starších 60 let bylo další vzdělávání v jejich době výjimečné. Tři ze čtyř respondentů uvedli, že svého společenského postavení mohli dosáhnout jen díky výslovným ambicím svých rodičů. Generace respondentů ve věku od čtyřiceti do šedesáti let se setkala s menší podporou. V České republice byla rodiči motivována méně než polovina respondentů a v Nizozemsku jen čtvrtina. Pozoruhodná podobnost mezi oběma zeměmi spočívá v tom, že tři čtvrtiny této mezigenerace dosáhly vyšší úrovně vzdělání až v pozdějším věku. Většina z nich odcházela ze školy jako teenageři, protože museli přispívat do rodinného příjmu, nebo měli děti už velmi mladí. Pokračovali ve vzdělávání nebo se přihlásili do nějakého kurzu, teprve když byly jejich vlastní děti trochu větší.

Všichni vysoce vzdělaní respondenti uváděli, že aby získali titul v prostředí, kde si vzdělání téměř nikdo neváží,

³⁶ Interview s Hetty (nar. 1992), 10. 10. 2014, archiv IISG Amsterdam.
³⁷ Interview s Erikou (nar. 1991), 26. 3. 2015, archiv IISG Amsterdam.

³⁸ Interview s Vesnou (nar. 1987), 02. 5. 2016, archiv IISG Amsterdam.
³⁹ Interview s Petrem (nar. 1959), 27. 3. 2015, archiv IISG Amsterdam.
⁴⁰ Interview s Vladimírem (nar. 1986), 7. 10. 2014, archiv IISG Amsterdam.
⁴¹ Interview s Petrem (nar. 1959), 27. 3. 2015, archiv IISG Amsterdam.

museli vynaložit hodně vůle a vytrvalosti. Nizozemské Sintce Vesně (nar. 1987) bylo už téměř třicet let, když se jí konečně podařilo dokončit studium:

„Byli příbuzní, kteří mi říkali věci jako: ‚Pff, co ti to studium přinese?‘ Proto jsem chtěla ukázat, že jsem dosáhla určitého postavení.“³⁸

Český Rom Petr (nar. 1959) ve dne pracoval jako horník a ve večerních hodinách studoval pedagogiku.³⁹ Vladimír (nar. 1986) často pracoval na noční směny, aby zaplatil za studium a mohl ve dne do školy:

„Chodíval jsem na přednášky hla-
dový. Považuji se za příklad někoho,
kdo, pokud něco opravdu chce, to
také dokáže.“⁴⁰

Ve všech věkových skupinách respon-
dentů považovalo vzdělání za prostře-
dek sociálního rozvoje více českých než
nizozemských rodičů. To je pozoruhod-
né, protože v České republice jsou soci-
álně-ekonomické podmínky horší, soci-
ální klima ve vztahu k Romům je méně
příznivé a nabídka vzdělávání pro Romy
má nižší úroveň. Rozdíl tedy spočívá
v úrovni aspirací rodičů. Čeští romští
rodiče v tomto výzkumu měli zjevně vyš-
ší ambice, co se týče sociálního postave-
ní pro své děti, a to i přes riziko, že se
jejich děti stanou součástí světa *gádžů*.
V průměru je však úroveň ambicí rom-
ských a sintských rodičů v Nizozemsku
a České republice nízká. Mnoho Romů
a Sintů vnímá vzdělání jako součást
světa *gádžů*. V tomto světě jsou stigma-
tizovanou skupinou, a proto se zdá, že

se u nich ke vzdělávání vytvořil odtažitý
postoj.

Fungování jako vzor

V době komunismu byli vysoce vzdělaní
Romové v České republice většinou zce-
la asimilovaní (Barany 2000: 430–431).
Českým Romům se podařilo najít cestu
k vysokoškolskému vzdělání i po roce
1990. Cestu k vysokoškolskému vzdě-
lání však pomalu ale jistě nacházejí
i Romové a Sintové v Nizozemsku. Přes-
to se zdá, že respondenti s nízkou úrov-
ní vzdělání neznají téměř žádné vysoce
vzdělané Romy nebo Sinty. Ve svém oko-
lí se nesetkali s téměř žádnými příklady
Romů nebo Sintů, kteří by pronikli mezi
sociálně úspěšné. Společensky úspěšní
Romové a Sintové proto dosud neslou-
ží jako vzor, nebo jen v nepatrné míře.
Důležitým důvodem je, že vysoce vzdě-
laní Romové a Sintové se často stěhu-
jí do větších měst, protože tam je více
pracovních příležitostí na jejich úrovni
(Brüggemann 2012: 24). V důsledku toho
žije většina vysoce vzdělaných Romů ve
střední třídě a znevýhodnění Romové
je již nevidí. Podle českého Roma Petra
(nar. 1959) však existuje i jiné vysvětle-
ní. Vysoce vzdělaní Romové se podle něj
snaží od málo vzdělaných Romů v soci-
álně izolovaných sídlišťích distancovat.
Nechtějí být spojováni s tamější bezna-
dějnou chudobou a kriminalitou. „Ta-
kový člověk se stydí za to, že je Rom.“⁴¹
Vysoce vzdělaní Romové se snaží zbavit
stigmatu, říká česká Romka Marie (nar.
1990). Proto na svůj romský původ v pro-
středí střední třídy, v němž žijí, raději
neupozorňují. A to je právě ten problém,
myslí si Marie. I když má pochopení pro

to, že když má člověk například nové za-
městnání, nechce se takhle profilovat:

„Rozumím jim, ale přesto si mys-
lím, že je velmi důležité být tak od-
vážný a najít sílu říci: ‚Jsem, kdo
jsem. A podívejte, nejsem špinavý,
nesmrdím, nekradu, víte, všechny ty
stereotypy.‘ Myslím, že je to velmi dů-
ležitě.“⁴²

Obecně platí, že Romové, kterým se po-
dařilo uniknout ze sociálně-ekonomické
mizérie, již nejsou považováni za
Romy. Lukáš (nar. 1991):

„S Romy se asociuje jen a jen kul-
tura chudých Romů. Proto se Rom se
vzděláním posměšně označuje jako
gádžo.“⁴³

Důsledkem toho bylo, že za skuteč-
né Romy byli považováni pouze chudí
Romové, a tak stereotypy o chudých
Romech přetrvávají. Tento stereotyp
o málo vzdělaných Romech existu-
je i v očích samotných Romů. Všichni
vysoce vzdělaní respondenti v obou
zemích mají zkušenost s tím, že byli
kvůli svému vzdělání a společenskému
postavení členy své rodiny nebo lidmi
ze svého okolí charakterizováni jako
gádžové. Obecně mají mnoho kontaktů
s Neromy a osvojili si jejich životní styl.
V očích příslušníků prostředí, z něhož
vyšli, tak překračují hranici do světa
Neromů. Bernard (nar. 1978) má dvě ne-
teře, které absolvovaly střední odbor-
né vzdělání, což bylo v maringotkovém
táboře výjimečné. To vedlo k záporným
reakcím:

„Takže všichni sousedé se na ně
dívají skrz prsty a dávají jim jasné
najevo: ‚Co to vyvádíte?‘ A když tohle
snášíte den co den, neusnadňuje to
situaci.“⁴⁴

V České republice se podle Elišky (1983)
Romové, kteří udržují příliš úzký vztah
s *gádži* prostřednictvím své práce nebo
školy svých dětí, setkávají s negativním
komentářem z obou stran:

„Češi mi říkají cikán a cigáni mi
nadávají do *gádžů*.“⁴⁵

Jak již bylo uvedeno, není známo, kolik
českých Romů žije ve střední třídě (*Zprá-
va* 2019: 30). Nejsou viditelní jako skupina.
Podle Kumara Vishnawathana, ředitele
nevládní organizace Vzájemné soužití
v Ostravě, bylo pro postoj asimilovaných
Romů charakteristické, že se během pro-
tiromských demonstrací pravicových
radikálů drželi stranou. K otevřenému
protestu na náměstích měst se shroma-
žďovali především chudí Romové.⁴⁶ Jedi-
ným tématem, kterým se Romové a Sin-
tové v obou zemích jasně manifestovali,
byl jejich požadavek na dosažení uznání
válečného utrpení. Od 90. let se každoroč-
ně 4. května zúčastňovali celostátní vzpo-
mínkové akce v Amsterdamu také Sinto-
vé a Romové. Mezinárodním milníkem pro
uznání byl projev nizozemského Sinta Zo-
niho Weisze v Německém spolkovém sně-
mu při německé pietní akci v roce 2011 na
připomenutí osvobození Osvětimi. V Čes-
ké republice bylo vrcholem společenské-
ho aktivismu zbourání velkovýkrmy
vepřů na území internačního tábora pro
Romy v Letech u Písku v roce 2021. Kon-
cem devadesátých let vedl tento poža-

⁴² Interview s Marií (nar. 1990),
26. 3. 2015, archiv IISG Amsterdam.
⁴³ Interview s Lukášem (nar. 1991),
29. 3. 2015, archiv IISG Amsterdam.
⁴⁴ Interview s Bernardem (nar. 1978),
18. 5. 2016, archiv IISG Amsterdam.
⁴⁵ Interview s Eliškou (nar. 1983),
06. 4. 2016, archiv IISG Amsterdam.
⁴⁶ Interview s K. Vishnawathanem, ředi-
telem neziskové organizace Vzájemné
soužití v Ostravě, 10. 10. 2014, archiv
IISG Amsterdam; viz rovněž interview s M.
Papem, zástupce Evropského střediska
pro práva Romů v Praze (*European Roma
Rights Centre – ERRC*, sídlo v Budapešti)
ERRC, 8. 10. 2014, archiv IISG Amster-
dam.

⁴⁷ Katarina Klamková byla v době rozho-
voru ředitelkou nevládní organizace IQ
Roma Servis v Brně, v současné době
působí jako koordinátorka rozvoje CARE,
Česká republika, Brno, 4. 4. 2016, archiv
IISH Amsterdam.

⁴⁸ Interview s Lukášem (nar. 1991),
29. 3. 2015, archiv IISG Amsterdam.

davek ještě k protiromským náladám,
a v krajní pravici dokonce k popírání
genocidy. (Van Baar 2011: 286). Podle
plánů má být na místě v roce 2023 ote-
vřen památník s expozicí.

Romové se v posledním desetiletí
projevují výrazněji v České republice
než v Nizozemsku, například v rámci
Mezinárodního dne Romů. Skutečnost,
že se v ten den chtějí na veřejnosti jas-
něji ukázat jako skupina i mladí, vyso-
ce vzdělaní Romové, je relativně nedáv-
ný vývoj. Donedávna obecně existovaly
pro společensky úspěšné Romy a Sinty
dva možné scénáře. První vedl k asimila-
ci. Vzdělaní Romové se ztratili v rám-
ci střední třídy a snažili se skrýt svůj
romský původ. V druhém scénáři zů-
stali součástí širšího rodinného spo-
lečenství. Postoupili na společenském
žebříčku, ale zůstali zranitelní, co se
týče negativního obrazu celé skupiny.
Ale tu a tam se objevuje třetí scénář:
Romové a Sintové s vysokým vzdělá-
ním, kteří se výslovně prezentují jako
společensky úspěšní Romové (Székelyi,
Csepeli, Örkény 2002: 16–19). Katarina
Klamková, ředitelka brněnské nevlád-
ní organizace IQ Roma Servis, v rozho-
voru označila vznik – dosud malého –
hnutí mladých akademicky vzdělaných
Romů v České republice za nadějný vý-
voj. Optimálně využívají sociální mé-
dia. Díky tomu vědí, jak se v celé zemi
najít, a již nemají pocit, že jsou jedi-
ní Romové v širém okolí, kteří se dále
vzdělávají. Dříve čelili problémům osa-
měle, nyní vědí, že mají podporu jeden
druhého. Chtějí jít ostatním Romům
příkladem.⁴⁷ Například Lukáš (nar.
1991) patří do skupiny vysoce vzděla-
ných Romů, kteří se chtějí prezento-

vat jako úspěšná romská střední tří-
da. Podle něj by se negativní asociace
spojené s Romy mohly změnit, protože
v jeho generaci chce více Romů se spo-
lečenským postavením svůj původ na-
opak zdůrazňovat. Chtějí být vzorem,
tak aby se k nim ostatní mladí Romové
chtěli přidat:

„Úspěšní Romové! Které respektu-
jí *gádžové*. Kterí vydělávají slušné
peníze v dobrém povolání. S pěk-
ným autem, pěknými domy. Teď
gádžové o jednotlivých úspěšných
Romech říkají: ‚Ty nejsi cikán, jsi
Čech a tamto jsou cikáni.‘“⁴⁸

Závěr

V posledních desetiletích žili Romo-
vé a Sintové v České republice i v Ni-
zozemsku ve velkém počtu ze sociální
podpory a téměř bez ekonomických vy-
hlídek do budoucna. V situaci dlouho-
dobé chudoby v prostředí lidí s nízkým
vzděláním je velmi obtížné se probojo-
vat do střední třídy.

V České republice byly v posledních
třiceti letech sociálně-ekonomické pod-
mínky výrazně horší než v Nizozemsku.
Téměř polovina Romů žije segregovaně
v podmínkách, které neposkytují žád-
né vyhlídky. I Romové a Sintové v Nizo-
zemsku částečně žijí sociálně segre-
gováni, ale to je do značné míry jejich
vlastní volba. V České republice je so-
ciální klima vůči Romům nepřívětivěj-
ší a nabídka vzdělávání pro Romy má
nižší úroveň. Je však pozoruhodné, že
v České republice je více rodičů, kteří
povzbuzují své děti k dosažení vyšší
úrovně vzdělání, protože si uvědomují,

že vzdělání je nezbytný prostředek ke
společenskému vzestupu.

Za posledních sedmdesát let lze mezi
Romy a Sinty v Nizozemsku a České re-
publice pozorovat pomalu rostoucí tra-
dici vzdělání. Ve srovnání s jinými men-
šinami se však procento Romů a Sintů,
kterým se podařilo dosáhnout vyšší
úrovně vzdělání, jeví jako velmi nízké.
Romové a Sintové v obou zemích si vy-
pěstovali odtažitý postoj vůči zbytku
společnosti. Tento postoj, který působil
jako brzda sociální mobility, pramenil
ze stigmatizace. Romové a Sintové, kte-
rým se podařilo proniknout do střed-
ní třídy, se snažili zbavit cikánského
stigmatu. Jediný možný způsob, jak
se vyhnout stigmatizaci, byla úplná
asimilace. Proto se stali neviditelnými
nejen ve statistikách a pro tvůrce po-
litiky, ale také pro chudé Romy s níz-
kým vzděláním. Říkám tomu „efekt
zmizení“. Vysoce vzdělaní a společen-
sky úspěšní Romové a Sintové zmizeli
z veřejného obrazu, protože se rozply-
nuli ve střední třídě. Nedokázaly je do-
hledat ani úřady ani široká veřejnost,
protože nesplňovali stereotypní obraz.
A doslovná a obrazná vzdálenost od
Romů a Sintů s nízkým vzděláním byla
příliš velká na to, aby úspěšní vzdělání
Romové mohli plnit roli průkopníků.

Nový vývoj spočívá v tom, že malý po-
čet mladých vysoce vzdělaných Romů
se nyní začíná projevovat důrazněji.
Děje se to více v České republice než
v Nizozemsku, protože je zde v abso-
lutním smyslu více vysoce vzdělaných
Romů. Vědomě chtějí vytvořit vlastní
střední třídu a považují se za příklad
pro své vlastní prostředí. Jedná se do-
sud o jednotlivce, o průkopníky, ale je

to přesto nadějně. Jenom jako romská
střední třída mohou fungovat jako vzor
vůči *gádžům*, ale zejména pro Romy
a Sinty s nízkým vzděláním a nedostat-
kem šancí.

Použité zdroje:

Literatura

ALBERT, Gwendolyn. 2019. *Hate crimes
and anti-Gypsyism in the Czech Re-
public*. s. 150–161. In: I. Cortés Gómez,
I. – End, M. (red.), *Dimensions of an-
ti-Gypsyism in Europe*. Brussel: Eu-
ropean Network Against Racism and
Central Council of German Sinti and
Roma.

BARANY, Zoltan. 2000. Politics and the
Roma in state-socialist Eastern Eu-
rope. *Communist and Post-Communi-
st Studies* 33, s. 421–437.

BARANY, Zoltan. 2002. *The East Europe-
an Gypsies. Regime change, margi-
nality, and ethnopolitics*. New York:
Cambridge University Press.

BITTNEROVÁ, Dana – DOUBEK, David –
LEVINSKÁ, Markéta. 2011. Stigma ve
škole. *Journal of Pedagogy* 2, s. 11–28.

BRÜGGEMANN, Christian. 2012. *Roma
education in comparative perspecti-
ve. Regional Roma Survey* 2011. Brati-
slava: UNDP/World Bank/EC.

ČADA, Karel. 2012. Social exclusion of
the Roma and Czech society. s. 67–79.
In: Stewart, M. (ed.), *The Gypsy ‘me-
nace’. Populism and the new anti-
-Gypsy politics*. London: OSCE/C. Hu-
rst & Co.

ČADA, Karel (ed.). 2015. *Analysis of soci-
ally excluded localities in the Czech*

- Republic*. Praha: GAC, spol. s r. o.
- COENEN, Liesbeth. 2001. 'Word niet zoals wij!' *De veranderende betekenis van onderwijs bij Turkse gezinnen in Nederland*. Amsterdam: Spinhuis.
- CROWE, David. 1995. *A history of the Gypsies of Eastern Europe and Russia*. London: Palgrave Macmillan.
- CRUL, Maurice – SCHNEIDER, Jens. 2010. Comparative integration context theory: participation and belonging in new diverse European cities. *Ethnic and Racial Studies* 33, 7, s. 1249–1268.
- CRUL, Maurice. 2013. Snakes and ladders in educational systems: access to higher education for second-generation Turks in Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 39, 9, s. 1383–1401.
- CRUL, Maurice. 2015. Is education the pathway to success? A comparison of second generation Turkish professionals in Sweden, France, Germany and the Netherlands. *European Journal of Education* 50, 3, s. 325–339.
- DOUBEK, David – LEVINSKÁ, Markéta – BITTNEROVÁ, Dana. 2015. Roma as the others. *Intercultural Education* 26, 2, s. 131–152.
- DRONKERS, Jaap. 2012. *Sociale ongelijkheid in het onderwijs*. S. 67–87. In: Klarus, R. – Dieleman, S. (eds.), *Wat is goed onderwijs?* Capita selecta. Den Haag: Boom Uitgevers.
- FORDHAM, Signithia – OGBU, John Uzo. 1986. Black students' school success: coping with the "burden of 'acting white'". *The Urban Review* 18, 3 s. 176–206.
- GOFFMAN, Erving. 1968. *Stigma. Notes on the management of spoiled identity*. Harmondsworth: Penguin Books Ltd.
- HONDIUS, Dienke. 1999. *Gemengde huwelijken, gemengde gevoelens. Aanvaarding en ontwijking van etnisch en religieus verschil sinds 1945*. Den Haag: SDU Uitgevers.
- HURRLE, Jakob, c.s. 2016. Socially excluded localities revisited. *Geografie* 121, 4, s. 544–565.
- JENNISSEN, Roel. 2012. *De Nederlandse migratiekaart. Achtergronden en ontwikkelingen van verschillende internationale migratietypen*. Den Haag: CBS/WODC.
- KÓCZÉ, Angéla. 2012. Depletion of social capital: shrinking civil society involvement of Roma, *Roma Rights. Journal of the European Roma Rights Centre. Challenges of representation: voices on Roma politics, power and participation*. Boedapest: ERRC, s. 19–26.
- KRIMP, Renske. 2016. *De doden tellen. Slachtofferaantallen van de Tweede Wereldoorlog en sindsdien*. Amsterdam: Nationaal Comité 4 en 5 mei.
- LADÁNYI, János – SZELÉNYI, Ivan. 2006. *Patterns of exclusion: constructing Gypsy ethnicity and the making of an underclass in transitional societies of Europe*. New York: East European Monographs/Columbia University Press.
- LAMONT, Michèle. 2018. Addressing recognition gaps: destigmatization and the reduction of inequality. *American Sociological Review* 83, 3, s. 419–444.
- LAUBEOVÁ, Laura. 2000. *The role of education in preventing ethnic conflicts: the case of Roma in the Czech*

- Republic*. Cambridge: University of Cambridge.
- LUCASSEN, Leo. 1990. 'En men noemde hen zigeuners'. *De geschiedenis van Kaldarasch, Ursari, Lowara en Sint-i in Nederland: 1750-1944*. Amsterdam/'s-Gravenhage: Stichting Beheer IISG.
- MARUSHIAKOVA, Elena – POPOV, Veselin. 2004. The Roma – a nation without a state? Historical background and contemporary tendencies. *Mitteilungen des SFB "Differenz und Integration"* 6, s. 71–100.
- MORAVCOVÁ, Mirjam – BITTNEROVÁ, Dana – PĚNIČKOVÁ, Daniela. 2010. *Parental strategies in education of children in the Czech Republic: models formed in families of different ethnic backgrounds*. Praha: Faculty of Humanities Charles University of Prague.
- NEČAS, Ctibor. 1999. *The Holocaust of Czech Roma*. Překlad Šimon Pellar. Praha: Prostor.
- OGBU, John Uzo (ed.). 2008. *Minority status, oppositional culture & schooling*. New York/London: Routledge.
- OVERBEKKING, JOS – HAHN, Anet – GEERTS, René. 1987. *Nederlandse Zigeuners en burgermaatschappij: een eeuwigdurend schaakspel*. Nijmegen: Onderzoek- en Adviesbureau Geerts.
- POWELL, Ryan – VAN BAAR, Huub. 2019. The invisibilization of anti-Roma racism. S. 91–113. In: Van Baar, H. – Ivasiuc, A. – Kreide, R. (eds.) *The securitization of the Roma in Europe*. New York: Palgrave Macmillan.
- ROSTAS, Iulius. 2012. Roma participation: from manipulation to citizen control. *Roma Rights. Journal of the European Roma Rights Centre. Challenges of representation: voices on Roma politics, power and participation*. Boedapest: ERRC, s. 3–7.
- SIJES, Ben c.s. 1979. *Vervolging van zigeuners in Nederland 1940-1945*. Den Haag: Martinus Nijhoff.
- SOKOLOVA, Vera. 2008. *Cultural politics of ethnicity: discourses on Roma in communist Czechoslovakia*. Stuttgart Ibidem-Verlag.
- STERCKX, Leen. 2014. *Trouwen met een vreemdeling: afstand en nabijheid in de relaties van 'Turken' en 'Marokkanen' in een gemengd huwelijk*. Diemen: AMD.
- SVOBODOVÁ, Andrea – JANSKÁ, Eva. 2016. *Identity development among youth of Vietnamese descent in the Czech Republic*. S. 121–137. In: Seberg, M.L. – E.M. Goździak, E.M. (eds.). *Contested childhoods: growing up in migrancy*. IMISCOE Research Series. Heidelberg/Berlin: Springer Nature.
- SZÉKELYI, Mária – CSEPELLI, György – ÖRKÉNY, Antal. 2002. Ambitious education. The role of family, school and friends in the development of successful Romany life courses. *Studies in Ethnicity and Nationalism* 2, 2, s. 1–22.
- TOUŠEK, Laco, c.s. 2018. Sociálně vyloučené lokality z pohledu sociodemografických ukazatelů. *Demografie* 60, s. 21–35.
- TRAAG, Tanja – VAN DER VELDEN, Rudolf. 2011. Early school-leaving in the Netherlands: the role of family resources, school composition and background characteristics in early school-leaving in lower secondary education. *Irish Educational Studies*

- 30, 1, s. 45–62.
- VAN BAAR, Huub 2004. Roma en Sinti herdenken Auschwitz. *De Groene Amsterdammer* 31, 31. 07. 2004.
- VAN BAAR, Huub. 2011. *The European Roma. Minority representations, memory, and the limits of transnational governmentality*. Amsterdam: F & N Eigen Beheer.
- VAN BAAR, Huub. 2019. *From 'lagging behind' to 'being beneath'? The de-developmentalization of time and social order in contemporary Europe*. S. 159–182. In: Van Baar, H. – Ivasiuc, A. – Kreide, R. (eds.). 2019. *The securitization of the Roma in Europe*. New York: Palgrave Macmillan.
- VAN BAAR, Huub – IVASIUC, Ana – KREIDE, Regina (eds.). 2019. *The securitization of the Roma in Europe*. New York: Palgrave Macmillan.
- VAN KAPPEN, Olav. 1965. *Geschiedenis der Zigeuners in Nederland. De ontwikkeling van de rechtspositie der heidens of Egyptenaren in de Noordelijke Nederlanden (1420 - ±1750)*. Assen: Van Gorcum & Co.
- VAN LAAR, Colette – DERKS, Belle – ELEMERS, Naomi. 2010. Gevolgen van stigma. S. 181–202. In: Rodrigues, P. R. – Van Donselaar, J. (eds.), *Monitor Racisme & Extremisme*. Negende rapportage. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- WACQUANT, Loïc, 2016. Revisiting territories of relegation: class, ethnicity and state in the making of advanced marginality, *Urban Studies* 53, 6, s. 1077–1088.
- WAGENAAR, Aad. 1995. *Settela. Het meisje heeft haar naam terug*. Amsterdam-Antwerpen: Arbeiderspers.

- WEINEROVÁ, Renata. 2014. Anti-Gypsyism in the Czech Republic: Czechs' perception of Roma in cultural stereotypes. *Acta Ethnographica Hungarica* 59, 1, s. 211–221.
- WILSON, William Julius. 1987. *The truly disadvantaged*. Chicago: University of Chicago Press.

Úřední zprávy a dokumenty

- Crime prevention strategy in the Czech Republic for 2016 to 2020*. Praha: Ministerstvo Vnitřní České republiky.
- SEIDLER, Youri c.s. 2018. *Monitor Sociale Inclusie: meting 3. Tweede vervolgmeting naar de woon- en leefomstandigheden Roma en Sinti in Nederland*. Rotterdam: Risbo BV/ Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Reviews of migrant education. The resilience of students with an immigrant background. Factors that shape well-being, 2018*. Paris: OECD.
- Civil society monitoring report on implementation of the national Roma integration strategy in the Czech Republic, 2018*. Brussel: EU.
- Education and training monitor 2018 Czech Republic, 2018*. Luxemburg: EU.
- De Staat van het Onderwijs 2016, 2017*. Den Haag: Inspectie van het Onderwijs.
- Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2018, 2019*. Praha: Vláda České republiky.
- Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2019, 2020*. Praha: Vláda České republiky.
- Report on the implementation of nati-*

- onal Roma integration strategies, 2019*. Brussel: EC.
- SEIDLER, Youri. c.s. 2020 *Monitor Sociale Inclusie (meting 4). Derde vervolgmeting naar de woon- en leefomstandigheden Roma en Sinti in Nederland* Rotterdam: Risbo BV/ Erasmus Universiteit Rotterdam.
- A union of equality: EU Roma strategic framework for equality, inclusion and participation for 2020–2030*. COM(2020) 620 final. 2020. Brussel: EU.